

4. Яшина Н.И. Управление расходами бюджетов административно-территориальных образований. Монография. / Н.И.Яшина, И.А.Гришунина. – Н. Новгород: Изд-во Нижегород. гос. техн. ун-та, 2004. – 324 с.
5. Тухбатуллин, Р.М. К вопросу об оценке финансовой устойчивости муниципальных образований [Текст]. / Р.М.Тухбатуллин. // Казанская наука. 2017. № 10. С. 32-34.
6. Mikhaylova A.A., Timushev E.N. Russia's Budgetary System: How Much Sustainable? HSE Economic Journal. 2020; 24(4): 572-597. (In Russ.)
7. Schick A. Sustainable Budget Policy: Concepts and Approaches. // OECD Journal on Budgeting. 2005. № 5 (1). P. 107-126.
8. Блауг М., Смит А. // *Экономическая мысль в ретроспективе*. – М.: Дело, 1994. С. 32-61.
9. Fassi D., Sedini C. Design Solutions for Resilience. // H.Pinto, T.Noronha, E.Vaz. (eds.) Resilience and Regional Dynamics. An International Approach to a New Research Agenda. Springer International Publishing, 2018. P. 131-150.
10. Gruber, Jonathan. Public Finance and Public Policy (Fourth ed.). (2012). – New York: Worth Publishers. Pp. 280-285. ISBN 978-1-4292-7845-4.
11. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари (<https://www.mf.uz>).
12. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2019 йил 12 июлда “Юридик шахсларни йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритишнинг мезонларини белгилаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” 3172-сонли низоми.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 июндаги “Маҳаллий бюджетларни шакллантиришда жойлардаги давлат ҳокимияти органларининг ваколатларини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5075-сонли фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги “2020-2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 506-сонли қарори.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5075-сонли фармони.

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ХАРАЖАТЛАРИ БАЛАНСИГА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ДАРОМАД СОЛИҒИНИНГ ОПТИМАЛ ТАЪСИРИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Зайниев Фарход Нуриддинович -

Тошкент давлат иқтисодий университетининг
мустақил изланувчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a60

Аннотация. Мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши контекстидаги миллий даромаднинг изчил ўсиши иқтисодий агентлар шахсий тасарруфидаги даромадларининг ортишини таъминласа-да, ушбу даромадларни ижтимоий-адолат принциплари асосида тақсимлаш орқали даромадлар тенгсизлиги ҳолатининг олдини олишнинг молиявий механизмларига эҳтиёж сезади.

Калит сўзлар: оптимал солиқ тизими, вертикал ва горизонтал тенглик, солиқ режими, даромадларнинг нафлиги, маржинал нафлилик, селектив ёндашув, стационар нуқта, даромад интервали, даромад солиғи макроқўлами, прогрессив солиққа тортиш тизими.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОПТИМАЛЬНОГО ВЛИЯНИЯ НДФЛ НА БАЛАНС ДОХОДОВ И РАСХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Зайниев Фарход Нуриддинович -

Независимый студент Ташкентского государственного
экономического университета

Аннотация. Последовательный рост национального дохода в условиях устойчивого развития экономики страны при обеспечении роста личных доходов экономических агентов требует финансовых механизмов предотвращения неравенства доходов путем распределения этих доходов на основе принципов социальной справедливости.

Ключевые слова: оптимальная налоговая система, вертикальное и горизонтальное равенство, налоговый режим, полезность дохода, предельная полезность, выборочный подход, стационарная точка, доходный интервал, макромасштаб подоходного налога, прогрессивная система налогообложения.

WAYS TO ENSURE THE OPTIMAL EFFECT OF PERSONAL INCOME TAX ON THE BALANCE OF INCOME AND EXPENDITURE OF THE POPULATION

Zayniev Farkhod Nuriddinovich -

Independent student of Tashkent State University of Economics

Abstract. Consistent growth of national income in the context of sustainable development of the country's economy while ensuring the growth of personal incomes of economic agents requires financial mechanisms to prevent income inequality by distributing these incomes based on the principles of social justice.

Key words: optimal tax system, vertical and horizontal equality, tax regime, income utility, marginal utility, sampling approach, stationary point, income interval, income tax macroscale, progressive taxation system.

Кириш. Ўзбекистон Республикасида миллий иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга йўналтирилган ислохотлар барқарор ўрта аҳоли қатламининг шаклланиши, аҳолининг турмуш фаровонлиги оширилиши, истеъмол бюджетининг сифат ва миқдор жиҳатидан яхшиланишига олиб келади. Аҳолининг кенг ижтимоий қатлами даромадлари ва харажатлари балансининг таъминланиши ва реал шахсий тасарруфидаги даромадлар кўламининг кенгайиши мамлакатдаги камбағаллик даражасининг пасайиши ва истеъмол бюджетидан ортиқча жамғармалар ҳисобига мамлакатнинг инвестицион салоҳияти янада ошишига таъсир этади.

Аҳоли даромадларини тартибга солиш механизмида пировард мақсад аҳолининг барча қатламлари турмуш фаровонлигининг максимал даражасини таъминлаш ҳисобланади. Аҳолининг турмуш фаровонлиги моддий негизини даромадлар ташкил қилса-да, ушбу даромадлар ҳисобига истеъмол ва жамғариш фондларининг шаклланиши, истеъмол фондининг сифат таркиби турмуш фаровонлик ёки камбағалликнинг асосий мезонларини ташкил қилади.

Шу нуқтаи назардан, аксарият ҳолларда, солиқ тизимининг аҳоли даромадларига таъсири тадқиқ қилиниши кузатилган бўлса-да, бизнинг фикримизча, солиқ тизимини аҳоли турмуш фаровонлиги ва хусусан, уларнинг даромадлари билан параллель равишда харажатларига таъсирини комплекс тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқ.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Аҳоли даромадларини изчил ошириш ва унинг ижтимоий қатламлари ўртасидаги даромадлар тенгсизлигини тартибга солишнинг молиявий механизми илмий-назарий ва амалий асосларига бағишланган замонавий тадқиқотлар ўрганилган.

А.Маршаллнинг бир Шиллинг пул бирлигининг бой ижтимоий қатлам аҳоли қатламига нисбатан камбағалга келтирадиган бахт бениҳоя юқори эканлиги ҳақидаги аргументи ҳам тасдиқлайди[1].

Lynch ва бошқаларнинг фикрича, даромадлар тенгсизлиги ва соғлиқ боғлиқлиги тўғрисидаги гипотезага асосан аҳоли ўлими ва саломатлигига даромад тақсимоли кучли таъсир кўрсатади. Гипотеза учун далиллар даромадлар тенгсизлигини камайтиришга қаратилган қайта тақсимлаш сиёсатини қўллаб-қувватлайди. Баъзи истиснолардан ташқари, жумладан, Wagstaff ва van Doorslaer, Mellor ва Milyo, Gravelle, Beckfield ҳамда Jen ва бошқалар олиб борилган тақиқотларни ҳисобга олмаган ҳолда, иқтисодчи олимлар (Shmueli, 2004; De Vogli ва бошқалар, 2005; Ram, 2006; Dorling ва бошқалар, 2007; Babones, 2008; Karlsson ва бошқалар, 2009; Biggs ва бошқалар, 2010; Idrovo ва бошқалар, 2010)

томонидан олиб борилган аксарияти охириги илмий тадқиқотларнинг натижаларида ушбу гипотеза ўз тасдиғини топган.

Шунингдек, Galor ва Tsiddon, Foellmi ва Zweimullerнинг таъкидлашича, даромад тенгсизлиги илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари ва технологиялар ривожланишига ёрдам беради ва бу иқтисодий ўсишга олиб келади[2].

Saez фикрича, иқтисодий ўсиш мамлакатнинг иқтисодий барқарорлик ўлчови сифатида кенг қўлланилади ва тараққиёт ва бошқа ҳодисаларнинг иқтисодий ўсишга таъсири макро-иқтисодиётнинг муҳим муаммосидир. Ўтган бир неча ўн йилликлар ичида даромад тенгсизлиги дунё бўйлаб сезиларли даражада ортиб бормоқда[3]. Сиёсатчилар томонидан инқирозлар даврида ижобий натижаларга эришиш учун даромадлар тенгсизлигининг иқтисодий ўсишга таъсирини баҳолашга катта қизиқиш билдирилган[4].

Шунга қарамай, даромадлар тенгсизлиги иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатадиган каналларни тушунтиришда турли мунозаралар ноаниқ прогнозлар билан кўплаб назарияларнинг пайдо бўлишига олиб келган. Масалан, Perotti, Alesina ва Rodrikнинг таъкидлашича, аҳоли даромадлари тенгсизлиги ҳукуматлар томонидан қайта тақсимлаш сиёсати ва аҳолининг бой қатлами учун юқори даромад солиғи орқали киритилган номутаносибликлар туфайли иқтисодий ўсишга салбий таъсир қилади[5].

Acemoglu фикрича эса давлат бюрократияси ва самарасиз институтлари иқтисодий ўсишга таъсир қилади ва бу муаммо даромадлар тенгсизлигини ошириш орқали кучаяди[6]. Бундан ташқари Galor, Zang, Aghion ва бошқаларнинг таъкидлашича, аҳоли даромадлари тенгсизлиги иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатади, номукамал капитал бозорлари туфайли аҳолининг кам таъминланган қатламлари учун таълимга киришга тўсқинлик қилади ва мамлакатда инсон капиталининг шаклланишига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шунингдек, даромадлар тенгсизлиги ижтимоий муаммоларнинг ўсиши туфайли сиёсий беқарорликка олиб келади ва шунинг учун иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатади, чунки инвестициялар учун рағбатлантиришлар бўлмайдди. Бироқ бошқа иқтисодчи олимларнинг фикрича, даромадлар тенгсизлиги ўсишга ҳисса қўшади, чунки у аҳолининг бой қатламларида жамғаришни оширади ва бу йирик ҳажмдаги инвестицияларни амалга оширишни таъминлайди.

Иқтисодчи А.Агзамов Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг прогрессив моделидан текис шкалага асосланган моделига ўтиш билан боғлиқ ислохот-

ларга тўхталиб таъкидлаганидек, “Даромад солиғини ҳисоблаш учун солиқ базасига нисбатан қўлланиладиган прогрессив солиқ ставкаларининг 2 ва 3 шкалалари бўйича минимал иш ҳақининг асос қилиб олиниши уларнинг ортиши ҳисобига солиқ тўловларининг миқдор жиҳатидан кўпайиб боришига олиб келади”[7].

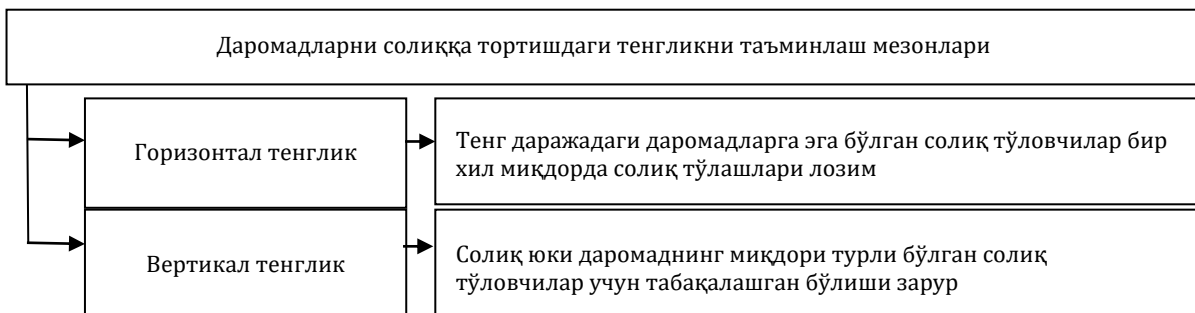
Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш орқали уларнинг реал даромадларини ошириш, даромадлар тенгсизлигини барқарорлаштиришнинг концептуал асослари куйидагилардан иборат бўлиши зарур:

1. Аҳоли даромадларини солиққа тортиш тизими улар фаолиятининг ижтимоий аҳамиятидан қатъий назар вертикал ва горизонтал тенглик принципларини таъминлашга йўналтирилиши лозим.

Маълумки, замонавий иқтисодий маконда мавжуд оптимал солиқ тизими бир хил даромадга эга бўлган ёки турли фаолиятдан даромадларга асосланган солиқ тўловчилар учун ижтимоий адолат принципларига асосланган солиқ режимини шакллантириш ҳисобланади. Ушбу солиқ тизими, аввало, солиқ тўловчилар томонидан давлат бюджетига солиқ тўловларининг тўлашдан иштиёқларининг иқтисодий асосини ташкил қилади. Ушбу жиҳатдан кўриб чиқадиган бўлса, жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимидаги яна бир муаммолардан бири бир хил даромадга эга бўлган солиқ тўловчи жисмоний шахсларга нисбатан бир хил ёндашувдаги солиқ режимининг амал қилмаслигини

ифодаловчи горизонтал тенгсизликнинг мавжудлигидир. Хусусан, солиқ тизими даромад даражаси бир хил бўлган солиқ тўловчилар катгорияси учун мувозанатли солиқ юкини таъминлаши зарур. Бундан ташқари фаолиятнинг алоҳида турларига қараб солиқ ставкаларининг табақалаштирилиши вертикал тенгсизлик муаммоларини келтириб чиқаради. Масалан, амалдаги Солиқ кодексига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси резидентлари бўлган жисмоний шахсларнинг даромадларига 12 фоизлик солиқ ставкаси бўйича солиқ солиниши белгиланган[8]. Шу билан бир қаторда, дивидендлар ва солиқ тарзидаги даромадларга 5 фоизлик ставка бўйича солиқ солиниши белгиланган. Демак, акциядорлик жамиятида ишловчи ва маълум даражада акциядор ҳисобланган солиқ тўловчи учун даромадни дивиденд шаклида олиш маълум фискал афзалликларни вужудга келтиради. Гарчи, ушбу солиқ ставкаларига асосланган солиққа тортиш режими молиявий тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш учун иштиёқни рағбатлантирса-да, бизнинг фикримизча, дивидендлар бўйича олинадиган даромадларга ҳам солиқ ставкасини бир хил, яъни 12 фоиз даражада белгиланиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, турли даражадаги даромадларга эга бўлган солиқ тўловчи жисмоний шахсларга нисбатан бир хил солиқ режимининг амал қилиши натижасида эса вертикал тенгсизликнинг вужудга келишини кузатишимиз мумкин (1-расм).

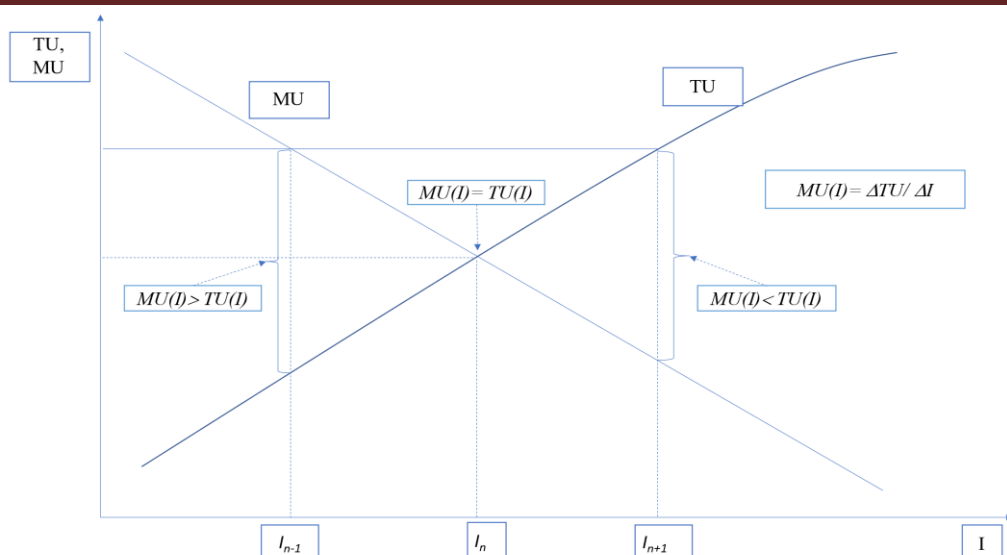
1-расм. Солиққа тортиш соҳасида тенглик мезонлари[9]

Амалдаги даромадни солиққа тортиш тизими текис шкаладаги солиқ ставкаларига асосланиб, ушбу солиққа тортиш тизими даромадларнинг маржинал нафлилик мезонларига жавоб бермайди. Бу борада шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, 1 млн. сўм даромаднинг нафлилиги ушбу даромадни тасарруф қилувчи индивидларнинг даромадлилик даражасига боғлиқлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Масалан, бой қатлам аҳоли учун 1 млн. сўм даромаднинг нафлилиги камбағал индивидлардан паст даражада бўлади.

Даромаднинг ортиб бориши унинг умумий нафлилигини (TU) орттирса-да, маржинал

нафлиликнинг (MU) тушиб боришини таъминлайди.

2-расмдан кўриниб турганидек, жамиятдаги шакллантирилган даромадлар қанчалик мувозанатли тақсимланса, биринчи навбатда, даромадлар даражаси деградацияси бўйича тафовутнинг қисқариши орқали аҳоли ижтимоий қалами ўртасида маржинал ва умумий нафлилик даражаси тақсимланишини мувозанатлаштириш имкониятларига эга бўлинади. Жамиятдаги неъматлар қанчалик адолатли тақсимланиш даражаси ижтимоий фаровонликнинг шаклланишига таъсир этади.

2-расм. Аҳоли даромадлиги ва унинг ўзгаришининг даромадлар умумий ва маржинал нафлилиги ўзгаришига таъсири

Аҳоли даромадлари даражасининг маълум стационар нуқтасидаги (I_{n-1}) интервалда даромадларнинг умумий нафлилиги ($TU(I)$) маржинал нафлиликдан ($MU(I)$) кичик бўлади. Бунда даромаднинг иқтисодий ёки ижтимоий қадр-қиммати ўта юқори бўлиб, ушбу интервалдаги даромадлилик, асосан, кам таъминланган аҳоли қатлами учун хосдир. Даромадларнинг умумий нафлилиги ($TU(I)$) маржинал нафлиликдан ($MU(I)$) катта бўлган интервал (I_{n+1}) стационар нуқтада таъминланиб, ушбу интервалдаги даромадлар аҳолининг бой ижтимоий қатламига мансубдир. Муболаға тарзида айтганда, 50 млн. сўм ойлик маош олиб ишлаётган индивидга нисбатан 5 млн. сўм ойлик олиб ишлаётган индивид учун 1 млн. сўмнинг қадр-қиммати ўта юқоридир.

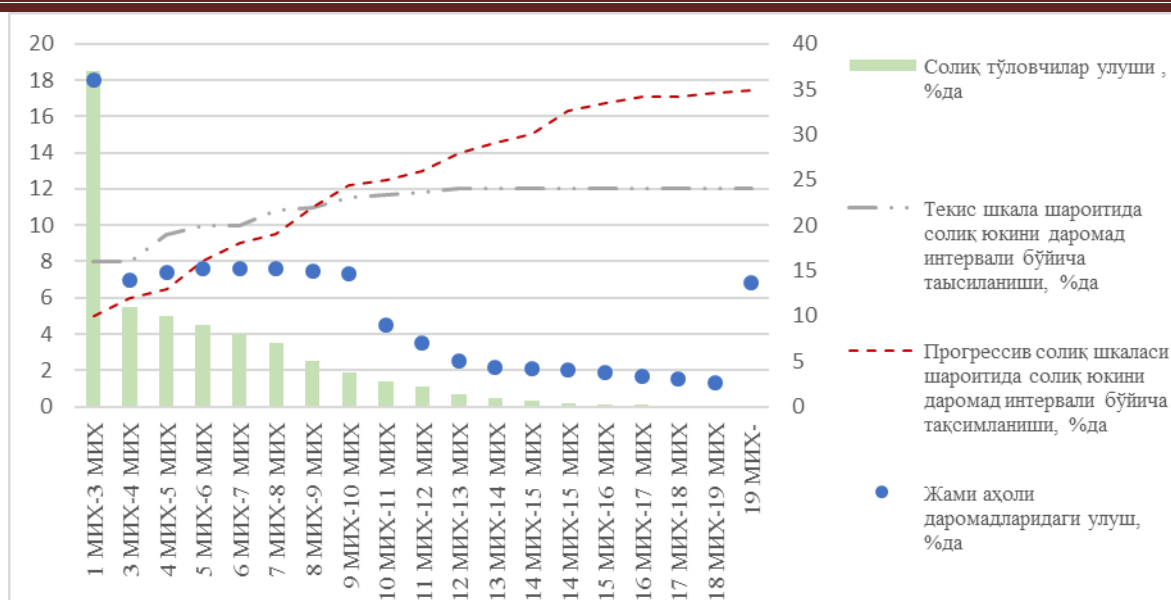
2. Аҳоли даромадларини текис шкаладаги солиққа тортиш тизими истеъмол таркиби ва жамғариш нормасига макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш нуқтаи назардан позитив таъсир этса-да, аҳоли ижтимоий қатламлари ўртасидаги даромадлар тенгсизлигини кучайтириш рискинни вужудга келтиради.

Жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизимининг 3 асосий шаклланган модели мавжуд бўлиб, Ўзбекистон амалиётида прогрессив солиққа тортиш тизимдан текис солиққа тортиш тизими ёки пропорционал солиққа тортиш тизими амал қилмоқда. Ушбу солиққа тортиш амалиётига ўтишдан мақсад, аввало, солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш, солиқ юкини қисқартириш орқали аҳолининг шахсий тасарруфидаги даромадларини ошириш, норасмий даромадларини легаллаштириш орқали солиқ базасини ошириш ҳисобига бюджетга тушумларни кўпайтириш ҳисобланади.

Лекин текис шкалага асосланган даромадларни солиққа тортиш тизими иш ҳақи ва бошқа даромад манбалари бўйича аҳоли даромадлари даражаси бўйича тафовут мавжудлиги шароитида даромадларни тартибга солиш ва уларни мувозанатлаштириш нуқтаи назардан прогрессив солиққа тортиш тизимига нисбатан самарасиз ҳисобланади.

Прогрессив солиқ ставкалари кесимида даромадларнинг қуйи интерваллари бўйича солиқ тўловчилар сонининг юқори салмоғи назарда тутилиб, текис шкалага ўтиш шароитида (амалдаги солиққа тортиш тизими) белгиланган 12 фоизлик солиқ ставкаси паст даромадга эга аҳоли қатлами учун солиқ юкининг ортиши бўйича хулосалар тизимлаштирилган. Ҳақиқатда минимал иш ҳақи кесимидаги даромадлар интервали бўйича солиқ тўловчилар жами солиқ тўловчилар таркибида асосий салмоқни ташкил қилишини ХВЖ экспертлари ҳам тасдиқлашган. Қуйидаги 3-расмдан ҳам кўриш мумкинки, 2018 йилда 1-3 минимал иш ҳақи интервалидаги даромадлар жами аҳоли даромадларининг қарийб 18 фоизини ташкил қилиб, 3-4 минимал иш ҳақидаги даромадлар билан қўшиб ҳисобланганда, жами даромадларнинг қарийб 25 фоизини ташкил қилаётганлигини кўришимиз мумкин.

Текис шкалага асосланган солиққа тортиш тизими шароитида даромадлар интервалидаги солиқ юкининг солиштирма таҳлиллари шунини тасдиқлайдики, кам даромад олувчи аҳоли қатлами ва юқори даромад олувчи аҳоли учун солиқ юкининг нисбатан тенг тақсимланиши кузатилади. Таҳлиллар кўрсатмоқдаки, даромаднинг 8-9 минимал иш ҳақи интервалида прогрессив ва текис шкаладаги солиқ юкининг нисбатан тенглашуви кузатилади.

3-расм. Жами аҳоли даромадларида минимал иш ҳақи интервалидаги даромадлар ва солиқ тўловчиларнинг тақсимланиш улуши чизмаси [10]

Бошқача айтганда, текис солиққа тортиш тизимининг жорий қилиниши натижасида марказий ставканинг 12 фоиз қилиб белгиланиши паст даражада даромад олувчи аҳоли зиммасидаги солиқ юкининг ортишига ва юқори даромад олувчи аҳли зиммасидаги солиқ юкининг пасайишини таъминлайди. Демак, юқоридаги ҳолатда даромадларнинг турли даражаларида

солиқ юкининг нисбатан тенг тақсимланиши ҳисобига даромадлар ўртасида тафовутнинг кучайишига солиқ тизимининг таъсирини вужудга келтиради.

Буни кейинги йилларда аҳоли даромадлари ва уларнинг турли гуруҳлари бўйича тақсимланишига оид навбатдаги статистик маълумотларда кўришимиз мумкин.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси даромадларининг аҳолининг 20 фоизли гуруҳлари бўйича нотекис тақсимланиши [11]

Квинтил гуруҳлари	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.
I	9,3	9,3	9,1	8,5	8,4
II	13,6	13,6	13,6	13,3	13,4
III	17,3	17,2	17,4	17,2	17,5
IV	21,8	22,0	22,6	22,6	23,0
V	37,9	37,8	37,3	38,3	37,6
Аҳоли даромадларининг квинтил гуруҳлар бўйича табақаланиш коэффициенти	4,075	4,065	4,099	4,506	4,476

1-жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, 2019 йилдан текис шкалага асосланган жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизимининг жорий қилиниши билан параллель равишда аҳоли даромадларининг квинтил гуруҳлар бўйича табақаланиш коэффициенти 2020 йилда 4,506, 2021 йилда эса 4,476 ни ташкил қилиб, 2017-2019 йилларга нисбатан юқори кўрсаткични ташкил қилмоқда. Демак, аҳоли даромадлари ўртасида табақаланиш даражаси юқори бўлмоқда.

Буни аҳолининг 10 фоизли гуруҳи бўйича даромадларини туркумлаш орқали аҳоли даромадлилик кўрсаткичининг солиштирма таҳлилларидан ҳам кўришимиз мумкин.

2-жадвал маълумотларидан ҳам кўриш мумкинки, аҳоли даромадларининг дециль

гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти 2017 йилда 6,2 ни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2021 йилга келиб, 6,8 ни ташкил қилмоқда.

Гарчи, аҳоли даромадлари даражаси уларнинг истеъмол ва жамғариш иштиёқларига таъсир этиб, даромадлилик даражасининг ортиб бориши жамғариш орқали инвестицион фаолиятга чегаравий мойилликнинг ортишига ҳам таъсир этади. Демак, табиий равишда солиқлар аҳоли даромадларининг номинал қийматига таъсир этибгина қолмасдан, унинг реал қиймати орқали ифодаланган харид қобилияти паритетига таъсир этиш орқали уй хўжаликларининг истеъмол ва жамғариш нормасига ҳам таъсир этади.

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси даромадларининг аҳолининг
10 фоизли гуруҳлари бўйича нотекис тақсимланиши [12]

Дециль гуруҳлари	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.
I дециль	3,9	3,9	3,7	3,4	3,3
II дециль	5,5	5,4	5,3	5,1	5,1
III дециль	6,4	6,4	6,4	6,2	6,2
IV дециль	7,2	7,3	7,3	7,1	7,2
V дециль	8,1	8,1	8,2	8,1	8,2
VI дециль	9,1	9,1	9,2	9,1	9,3
VII дециль	10,2	10,3	10,5	10,5	10,6
VIII дециль	11,6	11,7	12,1	12,1	12,5
IX дециль	13,9	14,1	14,7	14,8	15,2
X дециль	24,1	23,7	22,6	23,5	22,5
Аҳоли даромадларининг дециль гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти	6,2	6,1	6,0	6,9	6,8

Бу, ўз навбатида, солиқ тизими орқали уй хўжалиklarининг истеъмол ва жамғариш меъ- ёрларига таъсир этиш орқали мамлакат иқтисо-

диётининг жорий ва итиқболда ривожланиши- ни тартибга солиш имкониятларини ҳам яра- тади.

Текис шкала ва прогрессив солиққа тортиш тизимининг аҳоли истеъмол ва
жамғариш фондларига таъсирининг солиштирма таҳлили

Шкала турлари	ЖШОДС муқобил вариантлари				Текис шкала (2021 йилги статистика)			
	Прогрессив (2018 йилги маълумотлар асосидаги статистика)							
Даромад интервали	1 МИҲ	5 МИҲ гача	10 МИҲ гача	10 МИҲ дан юқори	1 МИҲ	5 МИҲ гача	10 МИҲ гача	10 МИҲ дан юқори
Ставкалар, %	0	7,5	16,5	22,5	12			
Жами тўланган солиқдаги даромад интервали улуши, %да	-	38,7	41,9	18,4	17,6	42,8	23,1	16,3
Ўртача маржинал ставка, %да	9,6				12			
Солиқ тўлангандан кейинги шахсий тасарруфидаги даромаднинг сарфланиши бўйича аҳоли харажатларининг таркиби, фоизда								
Истеъмол, (С)	100	100	68,91	64,81	100	100	61,32	43,64
Жамғариш (S)	-	-	21,86	19,37	-	-	12,37	14,51
Инвестициялар (I)	-	-	9,23	15,82	-	-	26,31	41,85
Даромад солиғи текис шкаласини жорий қилишнинг аҳоли истеъмол ва жамғариш фондлари нисбатига таъсири								
Истеъмол, (С)					-	-	-7,59	-21,17
Жамғариш (S)					-	-	-9,49	-4,86
Инвестициялар (I)					-	-	+17,08	+26,03

Манба: ЎЗРДСҚ маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

3-жадвалдан кўриш мумкинки, 2018 йил- гача бўлган солиққа тортиш тизимида (прогрес- сив) даромад интервали кесимидаги солиқ став- калари асосида жами ҳисобланган солиқ сумма- сига нисбатан ҳисобланадиган маржинал солиқ ставкаси 9,6 фоизни ташкил қилган. Текис шка- лага асосланган солиққа тортиш тизимида эса 12 фоизлик ставкада солиққа тортиш тизими амал қилиб, биринчи (1 МИҲ) ва иккинчи (5 МИҲгача) интервалдаги даромадлар, асосан, истеъмол эҳтиёжларини сарфлаш учун истеъ- мол бюджетини шакллантиришга сарфланиб, ҳар иккала солиққа тортиш тизимида ҳам ўзгар- майди. Учинчи ва тўртинчи интервал бўйича шаклланадиган шахсий тасарруфидаги даро- мадлар истеъмол ва жамғариш нисбатларида

ўзгариш кузатилиб, жамғаришнинг мақсадли йўналишини ўзида мужассамлаштирувчи инве- стицион иштиёқнинг (+17,08; +26,03) ортиб бор- ганлигини кўришимиз мумкин.

Хулоса ва таклифлар. Юқоридаги ҳолат- лар даромад солиғи бўйича қуйидаги хулосалар- ни тизимлаштириши мумкин:

Биринчидан, жисмоний шахслардан оли- надиган даромад солиғи бюджет даромадлари- ни шакллантиришда асосий фискал фактор ро- лини ўйновчи солиқ ҳисобланиб, аҳоли даро- мадларига ҳам юқори даражада таъсир этувчи солиқ ҳисобланади.

Иккинчидан, ушбу солиқ бўйича амалга оширилган прогрессив солиққа тортиш тизими- дан текис шкалага асосланган солиққа тортиш

тизимига ўтилиши умумий контекстда солиқ юкини пасайтиришга имконият яратиши зарур бўлса-да, даромад интервали бўйича паст даромадга эга аҳоли учун нисбатан юқори солиқ юкини таъминламоқда. Юқори даромад интервалидаги даромад олувчи аҳоли қатлами учун эса солиқ юкининг қисқариши кузатилмоқда. Ушбу ҳолатлар жисмоний шахслардан олинган даромад солиғи макрокўламда аҳолининг истеъмол харажатларига солиқ тизимининг таъсири кучайишига олиб келган.

Учинчидан, макроиктисодий тартибга солиш тизимининг асосий воситаларидан бири бўлган амалдаги жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизими мамлакатда яратилган аҳоли даромадларининг жамғармалар

сифатида тўпланиши ва инвестицион фаолликни рағбатлантириш хусусиятига эга.

Тўртинчидан, жисмоний шахслардан олинган даромад солиғи бўйича даромад олувчи аҳолининг истеъмол харажатларини яхшилаш, улар зиммасидаги солиқ юкини пасайтириш ва пировард натижада даромадларни солиққа тортишда ижтимоий адолатлилик тамойилига риоя қилиш мақсадида солиққа тортилмайдиган минимумни жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

Демак, умумий хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, аҳоли даромадларини солиқлар воситасида тартибга солиш сиёсати улар шахсий тасарруфидаги даромадларнинг оптимал ижтимоий нафлилиги шароитида ($MU(I) = TU(I)$) даромадларнинг табақалашуви олдини олиш, мувоzanатлаштириш вазифасини бажариши зарур.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3 т. – М.: Инфра-М, 1993. – 217 с.
2. Galor O. and Tsiddon D. Technological Progress, Mobility, and Economic Growth. *The American Economic Review*, 1997, 87 (3), 363-382. Retrieved May 16, 2020, from www.jstor.org/stable/2951350; Foellmi R. and Oechslin M. Why progressive redistribution can hurt the poor. *Journal of Public Economics*, 2008, 92 (3-4), 738-747.
3. Saez E. Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2018 estimates). Retrieved: March 25th, 2020. From: eml.berkeley.edu/~saez/saez-UStopincomes-2018.pdf.
4. Piketty T. and Goldhammer A. 2015. *The Economics of Inequality*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press. Retrieved May 16, 2020, from www.jstor.org/stable/j.ctvjnrk.
5. Alesina A. and Rodrik D. Distributive politics and economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 1994, 109, 2, pp. 465-90; Perotti R. Growth, Income Distribution, and Democracy: What the Data Say. *Journal of Economic Growth*, 1996, 1 (2), 149-187. Retrieved April 15, 2020, from: www.jstor.org/stable/40215914.
6. Acemoglu D. An Introduction to Modern Economic Growth. *Journal of Economic Theory*, Elsevier, vol. 2007, 147 (2), pages 545-550; Acemoglu D., Ticchi D. & Vindigni A. Emergence and persistence of inefficient states. *Journal of the European Economic Association*, 2011, 9 (2), 177-208.
7. Агзамов А.Т. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш. / Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2019 й.
8. <https://lex.uz/docs/4674902>
9. Ўринов В. Солиқ юки: даромадлар тенг, аммо... // "XXI asr" ижтимоий-сиёсий газетаси. 2018 йил 24 май, 21 (759).
10. Геертен Михелсе, Рассел Крелов, Нарине Нерсесян и Жан-Франсуа Уен. Узбекистан: Обзор налоговой системы Доклад по технической помощи. 2018 г. Апрель. – 27 с. // Fiscal Affairs Department International Monetary Fund 700 19th Street NW Washington, DC 20431 USA ' <http://www.imf.org/capacitydevelopment>.
11. ЎзРДСҚ расмий сайти маълумотлари (www.stat.uz).
12. ЎзРДСҚ маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.
13. Jumaev Nadir Hosiyatovich, Rizaev Nurbek Kadirovich, & Isaev Fakhridin Ikromovich. (2023). ORGANIZATION OF TURKIC STATES: INTEROPERATION AND ACCOUNTING SYSTEM. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 13, 116-129. Retrieved from <https://journalzone.org/index.php/bjgesd/article/view/245>
14. Isaev, F. (2021). Мол-мулкни солиққа тортишни такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va Innovatsion Texnologiyalar*, (6), 326-333. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12224
15. Исаев, Ф. (2022). РЕСУРС СОЛИҚЛАРИ ТАХЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 23(5), 171-176. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/742>

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a61

МОЛ-МУЛК СОЛИҒИНИНГ ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ДАРОМАДЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Мусалимов Шухрат Исамухамедович -
Тошкент молия институти
тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада давлат бюджети даромадлари шаклланишида мол-мулк солиғининг иқтисодий аҳамияти ва кейинги йилларда бюджет даромадлари таркибидаги ўзгариш динамикаси таҳлил қилинган. Шунингдек, кейинги йилларда юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ундириш ва амалга ошириладиган ислохотлар тадқиқ қилинган. Давлат бюджети даромадларини ошириш ва мол-мулк солиғини ҳисоблаш тартибини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: давлат бюджети, даромадлар, мол-мулк солиғи, солиқ ставкаси, ҳисоблаш тартиби, иқтисодий ривожланиш, стратегия, солиқ маъмуричилиги.